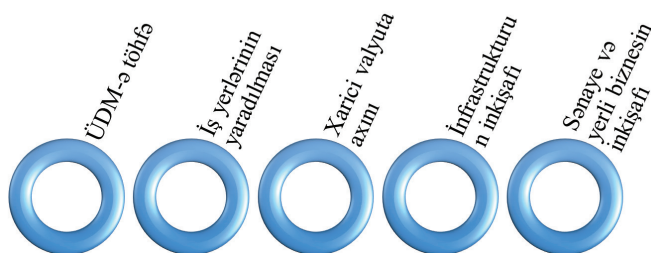

Giriş

Turizm qlobal iqtisadiyyatın mühüm sektorlarından biridir və bir çox ölkələr üçün əsas gəlir mənbəyi hesab olunur. Beynəlxalq təşkilatların, xüsusilə Ümumdünya Turizm Təşkilatının (UNWTO) məlumatlarına görə, turizm sektoru dünya üzrə ÜDM-in (Ümumi Daxili Məhsul) əhəmiyyətli bir hissəsini təşkil edir və milyonlarla insanın məşğulluğunu təmin edir.

Əsas hissə

Turizm qlobal iqtisadiyyata çox mühüm təsir göstərən bir sektordur. Bu təsirin davamlı və balanslı şəkildə idarə olunması vacibdir. Turizmin qlobal iqtisadiyyata təsiri bir neçə əsas sahədə özünü göstərir: [1. s 67].

Şəkli 1. Turizmin qlobal iqtisadiyyata təsiri

ÜDM bir ölkənin müəyyən dövrdə istehsal etdiyi bütün mal və xidmətlərin ümumi dəyərini əks etdirən əsas iqtisadi göstəricidir. ÜDM-in hesablanması istehsal, gəlir və xərclər yanaşmaları ilə aparılır.

Turizm sektoru ÜDM-ə həm birbaşa (otel, nəqliyyat, restoranlar), həm də dolay (infrastruktur, kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrinə tələbat) yollarla töhfə verir. İnkişaf etmiş ölkələrdə turizmin ÜDM-də payı 8–10% arasında dəyişir, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə bu göstərici daha yüksək ola bilər.

Turizm sektoru məşğulluq yaratmaqla da ÜDM-ə töhfə verir, yaşayış səviyyəsini artırır və yoxsulluğun azaldılmasına şərait yaradır.

Pandemiya kimi qlobal hadisələr turizmin

ÜDM-ə təsirini azalda bilər. COVID-19 dövründə bu sektorun payı kəskin azalmış, lakin sonrakı illərdə bərpa prosesi başlamışdır.

Turizm eyni zamanda xarici valyuta axınına müsbət təsir göstərərək ticarət balansını və milli valyutanın sabitliyini dəstəkləyir [2, s 89].

Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı və qlobalizasiya ÜDM-ə töhfə verən əsas amillərdən biridir. Rəqəmsal texnologiyalar turizm sektorunun effektivliyini artırır, xidmətlərin keyfiyyətini yüksəldir və yeni biznes modellərinin yaranmasına səbəb olur. Elektron ticarət, onlayn rezervasiya platformaları və süni intellektin tətbiqi turizm sektorunu daha dinamik hala gətirir və bunun nəticəsində ÜDM-ə töhfə artır.

Dövlət siyasətləri və iqtisadi islahatlar turizmin ÜDM-ə töhfəsinə ciddi təsir göstərir. Dövlətlər turizmi stimullaşdırmaq üçün viza rejimlərini sadələşdirir, infrastruktur layihələrini maliyyələşdirir və investorları cəlb edirlər. Xüsusilə turizmə əsaslanan ölkələrdə bu tədbirlər ÜDM-in artımına səbəb olur [3, s. 72–75]. Pandemiya dövründə azalan töhfə post-pandemiya bərpa mərhələsində yenidən artmaqdadır. Ümumilikdə, turizm sektoru iqtisadi sabitlik, məşğulluq, investisiyalar və ümumi inkişaf baxımından mühüm rol oynayır.

Məşğulluq iqtisadi inkişafın əsas göstəricisidir. İş yerlərinin yaradılması işsizliklə mübarizə aparmaqla əhalinin rifahını yüksəldir. Bu proses kənd təsərrüfatı, sənaye və xidmət sektorlarının, həmçinin texnologiya və innovasiya sahələrinin inkişafı ilə bağlıdır. Turizm sektoru otelçilik, restoran, nəqliyyat və əyləncə sahələrində birbaşa və dolay iş yerləri yaradır. Rəqəmsal iqtisadiyyat və startaplar da yeni məşğulluq imkanları təqdim edir.

Dövlətin iqtisadi islahatları və siyasətləri məşğulluğu stimullaşdırır. Vergi güzəştləri, investisiya təşviqləri, KOB-ların inkişafı və infrastruktur layihələri genişmiqyaslı iş yerləri yaradır [4, s. 45]. Eyni zamanda, beynəlxalq investisiyalar da yeni istehsalat sahələrinin və xidmət mərkəzlərinin açılması ilə məşğulluğa töhfə verir.

Cədvəl 1.

İnfrastruktur Növü	Əsas Obyektlər	Əsas Faydalar
Nəqliyyat	Yollar, dəmir yolları, hava limanları, limanlar, metro xətləri	Hərəkətliklik, ticarət və investisiya imkanlarının artması, beynəlxalq bazara çıxış
Enerji	Elektrik stansiyaları, bərpa olunan enerji, qaz xətləri, emal zavodları	Sənaye və xidmətlərin fasiləsiz işi, əhalinin enerji təminatı, ekoloji dayanıqlıq
Su və Kanalizasiya	İcməli su, tullantı su təmizləyiciləri, su ehtiyatlarının idarəsi	İctimai sağlamlıq, kənd təsərrüfatı, su qütlüyünün qarşısının alınması
Telekommunikasiya	İnternet, mobil şəbəkə, peyk, fiber-optik kəbllər	Məlumat mübadiləsi, dövlət və biznes əlaqələri, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı
Sosial	Təhsil, səhiyyə, mədəniyyət obyektləri, sosial xidmətlər	Rifah, insan kapitalı, dayanıqlı iqtisadiyyat və səmərəli əmək bazarı

Pandemiya məşğulluğa mənfi təsir etsə də, post-pandemiya dövründə uzaqdan iş imkanlarının genişlənməsi və rəqəmsal sahələrin inkişafı yeni imkanlar yaratdı. Yüksək məşğulluq yoxsulluğun azalması, gəlirlərin artması və bazarın canlanmasına səbəb olur. Dayanıqlı məşğulluq strategiyaları həm iqtisadi, həm də sosial sabitliyə xidmət edir.

Xarici valyuta axını iqtisadi sabitlik üçün vacibdir. Bu axın əsasən ixrac, birbaşa xarici investisiyalar (FDI) və turizmdən formalaşır. Neft, qaz və sənaye məhsullarının ixracı ilə yanaşı, FDI həm maliyyə, həm də texnoloji cəhətdən iqtisadiyyatı gücləndirir [5, s. 155]. Turizm isə ölkəyə daxil olan turistlərin xərcləri vasitəsilə valyuta ehtiyatlarını artırır. Bu xüsusilə Türkiyə, İspaniya, Fransa və BƏƏ kimi ölkələrdə müşahidə olunur.

Beynəlxalq maliyyə bazarlarından cəlb olunan borc və kreditlər, xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün mühüm xarici valyuta mənbəyidir. Bu vəsaitlər infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsinə və iqtisadi artıma şərait yaradır, lakin borcun artması iqtisadi risklər doğura bilər.

Miqrantların göndərdiyi pul köçürmələri də bir çox ölkələr üçün əhəmiyyətli xarici valyuta mənbəyidir. Bu vəsaitlər daxili istehlak və investisiyaları stimullaşdırır.

Xarici valyuta axınının idarə olunması iqtisadi sabitlik üçün vacibdir. Mərkəzi banklar valyuta ehtiyatlarını tənzimləməklə inflyasiyanın qarşısını alır və milli valyutanın sabitliyini təmin edir. Valyuta axını məzənnəyə, ticarət balansına və inflyasiyaya birbaşa təsir göstərir.

Qlobal iqtisadi və siyasi faktorlar, texnoloji inkişaf və rəqəmsal iqtisadiyyat valyuta axınına yeni imkanlar yaradır. Bu sahədə effektiv iqtisadi siyasət və uzunmüddətli strategiyalar vacibdir.

İnfrastruktur iqtisadi və sosial inkişafın əsas dayaqdır. O, sərt (nəqliyyat, enerji, su və s.) və yumşaq (qanunvericilik, idarəetmə) infrastruktura bölünür. Hər iki növ infrastruktur bir-birini tamamlayaraq ölkənin dayanıqlı inkişafını təmin edir [7, s. 39].(Cədvəl 1.)

Yumşaq infrastruktur qanunvericilik, idarəetmə, maliyyə və bank sistemləri, hüquq-mühafizə və tənzimləyici qurumları əhatə edir [8, s. 56].

1. Qanunvericilik və idarəetmə strukturları – Effektiv idarəçilik və hüquqi baza biznes mühitini yaxşılaşdırır, investisiyaları stimullaşdırır və korupsiyanı azaldır.

2. Maliyyə və bank sistemləri – Banklar, fond bazarları və digər institutlar kapitalın dövriyyəsinə təmin edir, iqtisadi sabitliyə dəstək olur.

3. Hüquq-mühafizə və tənzimləyici orqanlar – Sosial sabitlik və hüquqi etibarlılıq iqtisadi inkişafı gücləndirir.

Müasir dövrdə texnologiya və innovasiyaya əsaslanan infrastruktur – ağıllı şəhərlər, yaşıl enerji və avtomatlaşdırılmış sistemlər – qlobal tendensiyalarda mühüm yer tutur.

İnfrastruktur layihələri adətən dövlət-özəl tərəfdaşlığı ilə reallaşır və uzunmüddətli inkişaf strategiyalarına söykənir. Onlar şəhər-kənd fərqlərini azaldır, iqtisadi aktivliyi artırır və dayanıqlı inkişafı təmin edir.

Ümumilikdə, güclü infrastruktur beynəlxalq rəqəbətliliyi artırır, iş yerləri yaradır və əhalinin rifahını yüksəldir. Davamlı infrastruktur gələcək nəsillər üçün iqtisadi və ekoloji sabitliyin əsas təminatıdır.

Sənaye və yerli biznesin inkişafı hər bir ölkənin iqtisadi sisteminin əsasını təşkil edir və uzunmüddətli iqtisadi artımın təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Bu iki sektor bir-biri ilə sıx bağlıdır və onların güclənməsi milli iqtisadiyyatın dayanıqlılığını artırır. Sənayenin inkişafı böyük miqyaslı istehsal müəssisələrinin formalaşmasını və texnoloji yeniliklərin tətbiqini təmin edirsə, yerli biznes kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərini əhatə edərək iqtisadiyyatda elastikliyi və dinamikliyi təmin edir. Hər iki sahənin balanslı şəkildə inkişaf etdirilməsi

iş yerlərinin yaradılmasına, investisiya axınının stimullaşdırılmasına və sosial rifahın yüksəldilməsinə səbəb olur.

Sənaye sektoru istehsal gücünün artırılması, ixrac potensialının yüksəldilməsi və texnoloji tərəqqinin sürətləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. Ağır sənaye, yüngül sənaye, avtomobil istehsalı, maşınqayırma, neft-kimya, metallurgiya və tikinti materialları sənayesi kimi sahələr sənaye inkişafının əsas istiqamətlərini təşkil edir. Sənaye sektorunun inkişafı birbaşa xarici investisiyaların cəlb olunmasına və milli gəlirin artmasına səbəb olur. İri sənaye müəssisələri müxtəlif sektorlarda fəaliyyət göstərərək digər sahələrin inkişafını stimullaşdırır və tədarük zəncirini gücləndirir.

Yerli biznes isə əsasən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərini əhatə edir və iqtisadiyyatın lokomotivi hesab olunur. Yerli biznes sektoruna ticarət, xidmət, kənd təsərrüfatı, istehsalat və innovasiya sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələr daxildir. Kiçik və orta biznes subyektlərinin inkişafı bazar rəqabətini artırır, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və gəlirlərin ədalətli bölgüsünə imkan yaradır. Bu sektor həmçinin ölkənin daxili bazarının güclənməsinə və idxaldan asılılığın azalmasına kömək edir.

Sənaye və yerli biznesin inkişafını təmin edən əsas amillərdən biri dövlətin iqtisadi siyasətidir. Dövlətin həyata keçirdiyi strateji islahatlar, vergi güzəştləri, kredit dəstəyi və hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi bu sahələrin dayanıqlı inkişafını təmin edir. İnfrastruktur layihələrinin genişləndirilməsi, logistika mərkəzlərinin yaradılması və sənaye parklarının qurulması istehsal sahələrinin genişlənməsinə və biznes mühitinin yaxşılaşmasına müsbət təsir göstərir [8, s 56].

Beynəlxalq ticarət əlaqələrinin genişlənməsi və ixrac potensialının artırılması milli iqtisadiyyatın güclənməsində mühüm rol oynayır. Ticarət balansının müsbət olması sənaye sahələrinin inkişafına və valyuta ehtiyatlarının artmasına şərait yaradır.

Texnoloji inkişaf və innovasiyalar sənaye və yerli biznesin rəqabət qabiliyyətini artırır. Rəqəmsallaşma, avtomatlaşdırma və yeni istehsal texnologiyaları səmərəliliyi yüksəldir və startup ekosisteminin formalaşmasına təkan verir.

İnsan kapitalının inkişafı və peşə təhsilinin gücləndirilməsi istehsal keyfiyyətini artırır. Bu, xüsusilə qadınlar və gənclər üçün məşğulluq imkanlarını genişləndirir.

Ekoloji dayanıqlılıq və yaşıl iqtisadiyyat yeni istehsal texnologiyalarının tətbiqini və bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsini təşviq edir. Bu sahələrdə ekoloji normativlərə riayət olunması sosial məsuliyyəti artırır və yeni biznes imkanları yaradır.

Pandemiya və global böhranlar sənaye və kiçik biznesə təsir göstərsə də, post-pandemiya dövründə dəstək proqramları ilə bərpa prosesi sürətlənmişdir.

Ümumilikdə, sənaye və yerli biznesin inkişafı dayanıqlı iqtisadi artım, sosial rifah və milli gəlirin artırılması baxımından əsas rol oynayır. Bu sahələrin gələcək inkişafı üçün innovasiya əsaslı iqtisadi model və ekoloji davamlılıq prioritet olmalıdır.

Nəticə

Turizm global iqtisadiyyatın dinamik və strateji sektorlarından biridir və onun davamlı inkişafı üçün ölkələr rəqabət qabiliyyətli və effektiv təşviq mexanizmləri tətbiq etməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Alan Fyall, Brian Garrod. "Tourism Marketing" –London, 2005.67 p.
2. Christopher Holloway J., Claire Humphreys. "The Business of Tourism" –Harlow, 2016. 89 p.
3. Larry Dwyer, Peter Forsyth, Wayne Dwyer. "Tourism Economics and Policy" –Bristol, 2010.72-75 p.
4. Nigel Evans. "Strategic Management for Tourism, Hospitality and Events" –London, 2015. 45 p.
5. Roy A. Cook, Laura J. Yale, Joseph J. Marqua. "Tourism: The Business of Hospitality and Travel" –Boston, 2010. 155 p.
6. Stephen J. Page. "Tourism Management" –London, 2019. 87 p.
7. William F. Theobald. "Global Tourism" –Oxford, 1994.39 p.
8. Кондратьева Н.В.. "Международный туризм: экономика и управление" –Москва, 2017. 56 с.

TOURISM IN THE GLOBAL ECONOMY SUMMARY

Tourism plays an important role in the global economy. The tourism sector is important not only for the economies of countries, but also for employment, income, trade and social development worldwide. Tourism is also considered one of the

important factors in the development of the world economy. The development of this sector is an important strategic issue for many countries, both economically and socially. At the same time, it is important to properly manage the tourism sector to maintain ecological balance.

Keywords: *Global economy, tourism, GDP, infrastructure development, foreign exchange.*

ТУРИЗМ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ РЕЗЮМЕ

Туризм играет важную роль в мировой экономике. Сектор туризма важен не только для экономики стран, но и для занятости, доходов, торговли и социального развития во всем мире. Туризм также считается одним из важных факторов развития мировой экономики. Развитие этого сектора является важным стратегическим вопросом для многих стран как в экономическом, так и в социальном плане. Однако важно, чтобы туристический сектор управлялся надлежащим образом, чтобы поддерживать экологический баланс.

Ключевые слова: *мировая экономика, туризм, ВВП, развитие инфраструктуры, иностранная валюта.*

XÜLASƏ

Qlobal iqtisadiyyatda turizm mühüm rol oynayır. Turizm sektoru yalnız ölkələrin iqtisadiyyatı üçün deyil, həmçinin dünya miqyasında məşğulluq, gəlir, ticarət və sosial inkişaf üçün də vacibdir. Turizm həmçinin dünya iqtisadiyyatının inkişafında mühüm faktorlardan biri sayılır. Həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan bu sahənin inkişafı bir çox ölkələr üçün mühüm strateji məsələdir. Bununla yanaşı, turizm sahəsinin ekoloji tarazlığı qorumaq üçün düzgün idarə olunması vacibdir.

Açar sözlər: *Qlobal iqtisadiyyat, turizm, ÜDM, infrastrukturun inkişafı, xarici valyuta.*